

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Az SZTNH új tankönyvei: *Iparjogvédelem*. ISBN 978-963-9157-68-2;
Szerzői jog. ISBN 978-963-9157-70-5

Ez évben adta ki a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala két új tankönyvét, amely a közép- és felsőfokú iparjogvédelmi tanfolyam résztvevői számára készült. Helyesebb azonban szakkönyveket említeni, mert a kiadványok, azon túl, hogy a tanulást segítik, minden érdeklődő számára megbízható, színvonalas szakmai eligazítást, valamint a továbblépéshez kiegészítő forrásokat kínálnak.

Hiányt pótol a kiadvány. Hosszabb ideje nincs a forgalomban iparjogvédelmi kézikönyv. Az iparjogvédelmi tankönyv ismertetője is említi, hogy az ezredforduló óta ez az első ilyen jellegű átfogó mű.¹ A szerzői jogi törvény magyarázata 2006-ig frissített változatban van jelen a piacon,² a kommentár műfaja azonban oktatási célra nemigen alkalmas, és 2006 vége óta a szerzői jogi törvény szövegét egyébként is tizenegy törvény érintette (ezek közül három tartalmazott komoly, érdemi módosítást). 2004-ben látott napvilágot egy igen jól sikerült szerzői jogi kézikönyv, amely azonban már elavult.³ Hamarosan megjelenik a gyakorlati és elméleti szakemberek közös, igen színvonalas teljesítményét tükröző második szerzői jogi jogérvényesítési kézikönyv, amely nemcsak kézikönyvként, hanem oktatási segédanyagként haszonnal lesz forgatható.⁴ Az egyetemi jegyzetek más céllal íródnak, mind tartalmi, mind formai szempontból a felsőfokú jogi képzésen belül a polgári jog oktatásához illeszkednek.⁵

¹ 2011-ben jelent meg *Török Ferenc*: Alapfokú iparjogvédelmi tankönyv. c. munkája (SZTNH) és *Vida Sándornak* látott napvilágot két műve, amely a védjegyjogban iránytűként mutat, de nem tankönyv: *Dr. Vida Sándor*: Az Európai Bíróság védjegyjogi gyakorlata I. és II. (2006–2010). Novotni Alapítvány a „Magánjog fejlesztéséért”, Miskolc, 2006, (I), 2010 (II).

² *Gyertyánfy Péter* (szerk.): A szerzői jogi törvény magyarázata. Complex, 2006.

³ *Szinger András, Tóth Péter Benjamin*: Gyakorlati útmutató a szerzői joghoz. Az EU-csatlakozástól hatályos szabályokkal. Lezárva: 2004. febr. 29. Novissima K., Bp., 2004.

⁴ *Dr. Grad-Gyenge Anikó* (szerk.): Kézikönyv a szerzői jog érvényesítéséhez. Útmutató a gyakorlat számára. ProArt Szövetség a Szerzői Jogokért – Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 2012 (szerzők: *Békés Gergely, Bérczes László, Gondol Daniella, Financsek Zsuzsanna, dr. Grad-Gyenge Anikó, Horváth Katalin, Jókúti András, Kabai Eszter, Lábod Péter, Lukácsi Péter, Molnár Alexandra, Szesztai-Szép Eszter*).

⁵ Pl.: *Csécsey György*: Szellemi alkotások joga. Novotni Kiadó, 2007; *Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Lontai Endre, Vékás Gusztáv*: Magyar polgári jog. Szerzői jog és iparjogvédelem. 2012.

Nagy létszámú szerzőgárda munkája az Iparjogvédelem című könyv.⁶ A lektorálás is több lektor nevéhez fűződik, akik közül többen szerzők is.⁷ A szakmai szerkesztést és vezető lektorálást Posteinerné Toldi Márta végezte el, mégpedig kitűnően, és az elismerés kijár a többi lektornak is. A kötet nem szenved abban a hibában, ami a „feldarabolt”, sokszerzős szakkönyveket általában jellemzi. Nem hullámzó a kifejtések színvonala, nem váltakozik egymással terjengősség és hiányt eredményező tömörség. Formai szempontból sem érezhető, hogy nagyszámú, szükség szerint eltérően gondolkodó szerző részmunkáinak összegzése a mű. Hallgatói szemmel nincs annál rosszabb, mint amikor egy tananyag egyes fejezetei bántó mértékben eltérnek egymástól. A munka egységes, és ez elsőrendű erénye egy tankönyvnek.

A másik kiemelendő erény az arányosság. Kellő súlyt és terjedelmet kap a szabadalmi és a védjegyjog. Ehhez igazodóan kapnak szűkebb teret az egyéb oltalmi fajták, amelyek közül joggal marad ki – alkalmazás híján – a félvezető termékek topográfiájának oltalma. A bevezető „elméleti”, szabályozás-rendszertani fejezet is példászerű. Tízoldalas terjedelemben sikerült nagyszerűen összefoglalni az egyes oltalmi formák tárgyalásához szükséges megalapozó gondolatokat. (Az alkotmányos alapjogi kapcsolat említése hiányolható, erre alább röviden még visszatér a recenzió.)

A jogi tankönyvek alfája és ómegája az absztrakciós szint. Milyen mértékben tárgyalja az anyagot a „legkisebb közös többszörös” szintjén, esetleg még magasabb általánosítási szinten, és milyen kérdésekben maradjon az egyes szintjén? Az iparjogvédelemben is van választási lehetőség. Mind az anyagi jogi, mind az eljárási szabályok jelentős része tárgyalható általánosabb szinten (pl. hasznosítási szerződés, jogutódlás=vagyon jogok átruházása, a jogsértés következményei, a hivatali határozatok bírósági felülvizsgálata), de választható az is, hogy mindegyik oltalmi formához kapcsolódva közvetíti a tankönyv a megfelelő ismeretet.

Az Iparjogvédelem c. tankönyv e téren is megfelelő egyensúlyt tükröz. A hallgató az adott oltalmi formánál talál meg csaknem minden lényeges ismeretet. A szerzők (Kürtössy Jenő, dr. Jókúti András, dr. Kiss Marietta) – ésszerű választással – az iparjogvédelmi eljárások közös elemeit, a hivatali határozatok megtámadását és a jogérvényesítést tárgyalják közös, „általános” fejezetben (8. fejezet). Mindhárom belső szerkezeti egység kiválasztása indokolt. Az egyes műszaki alkotásokat védő oltalmi formákon belül a bejelentési stb. eljárások

⁶ Dr. Belényi Andrea, Bretz László, Buzásné Nagy Zuzsanna, dr. Csiky Péter, dr. Fejesné dr. Lőrincz Anna, dr. Gonda Imre, dr. Gorkáné Horvai Mária, dr. Hegedűs Viktória, dr. Jókúti András, dr. Kiss Gabriella, dr. Kiss Marietta, dr. Kovács Eszter, Kürtös József, Kürtössy Jenő, Mészáros Eleonóra, dr. Millisits Endre, dr. Molnár István, dr. Németh Gábor, dr. Siklós Kata, dr. Stadler Johanna, Szöllösi Gusztáv, Ujvári János, Végh László.

⁷ Dr. Buzás Norbert, dr. Csiky Péter, Farkas Szabolcs, dr. Gonda Imre, Hajdú Judit, dr. Jókúti András, dr. Kiss Marietta, Kürtös József, Posteinerné Toldi Márta.

algoritmusa hasonló, de nem azonos, tehát külön tárgyalásuk indokolt. Az árujelzők oltalomszerzése magától értetődően különbözik a műszaki alkotásokra vonatkozó oltalom megszerzésétől. A tényállás megállapítása, a döntések fajtái, a határidők és az igazolás, a képviselő, a nyilvánosság és a nyilvántartások kiemelése az egyes fejezetekből logikus, mert ezek a jogintézmények megegyeznek minden eljárásban. Ugyanez igaz a hivatali határozatok bírói felülvizsgálatára is.

Két téma önálló fejezetben való feldolgozást érdemelne, ennek megfontolását javaslom a további kiadásokra. A jogérvényesítés külön fejezetbe kívánkozna, mégpedig a 8. fejezetet követően, függetlenül attól, hogy milyen részletességgel tárgyalja a munka. A 8. fejezet tárgyalja a hivatali közigazgatási eljárások közös szabályait és a hivatali határozatok megváltoztatását. Ettől jellegében is különböző tárgy a megszerzett vagy függő oltalom alapján a magánjog érvényesítése.

A másik, kiemelt érdemlő terület a szellemitulajdon-jog és a versenyjog összefüggése, és ehhez kapcsolódik az iparjogvédelmi oltalom alapjogi kötődésének hiánya is. A versenyjoggal a munkában a 10.5. számú alfejezet foglalkozik (dr. Molnár István, dr. Németh Gábor, Mészáros Eleonóra, dr. Belényi Andrea), amely Az innováció és a szellemitulajdon-védelem című fejezet része. E cím alá a versenyjogi ismertetés kevésbé illik. Véleményem szerint a bevezető fejezetben, az 1.4., vagy 1.4.1. pontban lehetne helyet találni a versenykorlátozó megállapodás és az erőfölénnyel visszaélés tilalmának, valamint az első tilalomhoz kapcsolódó csoportmentességnek. Egy ilyen megoldás mellett itt lenne helye az alapjogi gyökerekre való utalásnak is.⁸ A versenyjogi elemek tárgyalása megoldható úgy is, hogy a bevezető fejezet röviden elmagyarázza, hogy az oltalmak milyen lényeges, uniós és tagállami szinten is érvényesülő korlátjairól van szó, és utal arra, hogy egy átfogóbb versenyjogi (al)fejezetben történik a részletesebb tárgyalás. Ebben az esetben magát a 10.5. alfejezetet érdemes lenne önálló versenyjogi fejezetté emelni, vagy, ha alfejezet marad, akkor a fejezet címében volna szükséges utalni a versenyjogi tartalomra is.

Ha már a versenyjogi kapcsolatnál tartunk, a remekül tömörített alfejezet érdemel néhány tartalmi észrevételt. Nagyszerűen foglalja össze a verseny és a versenyszabályozás, valamint az iparjogvédelmi kizárólagosság megváltozott viszonyát, ebben a legkorszerűbb álláspontot közvetíti (10.5.1., 238. o.). Az azonban külön indoklásra szorulna (ez is az önálló szerkezeti egységbe foglalást támasztja alá), hogy miért tárgyalja a munka a közvetlen iparjogvédelmi kapcsolattal nem rendelkező versenyjogi intézményt (tisztességtelen verseny általános tilalma), és milyen viszonyban áll az iparjogvédelemmel az üzleti titok védelme és a jellegbitorlás. Van utalás az első kérdés körében a know-how, a második kérdés körében pedig a nevesített oltalom és a jellegbitorlás kapcsolatának bírói gyakorlatára, de

⁸ A javaslat nem bontaná meg jelentősen a belső arányokat, nem hosszabbítaná meg jelentősen a bevezető fejezetet. (A további kiadások során az 1.5.2.3. pont – ACTA – valószínűleg elhagyható lesz.)

egy tankönyv ennél kifejezettebb állítást, az összefüggés kifejtését kívánná. Az erőfölénnyel visszaélés körében pedig szerencsésebb lett volna szerzői jogból adódó erőfölénnyel visszaélés helyett (Magill-ügy, 10.5.4.4., 245. o.) iparjogvédelmi oltalommal való visszaélésre [pl. Microsoft-ügy, amelyben a Microsoft szabadalmi oltalomra is hivatkozik, legutóbb: T-167/08, előzmény: C (2005) 4420, végleges határozat: -COMP/C-3/37.792-] példát hozni.

A tankönyv kiemelkedő vonása a remek szemléltetés. A bevezető, a szabadalmi és a növényfajta-oltalmi fejezetek kivételével minden egyéb fejezet alkalmaz szemléltetést. Sajnos, nem tudunk hely hiányában külön minden, jól eltalált szemléltető ábráról említést tenni. Nagyszerű példákat láthatunk a formatervezésiminta-oltalmi fejezetben (dr. Csiki Péter, Szöllősi Gusztáv, dr. Fejesné dr. Lőrincz Anna). A párhuzamos oltalom létét, illetve az oltalmi formák elhatárolását didaktikusan, közérthetően mutatja be az összehasonlító táblázat (154. o.). A minta mibenlétét a lehető legegyszerűbben támasztják alá a 156. oldal illusztrációi (termék egészének vagy részének külső megjelenése), és a hallgató számára nem könnyen felfogható újdonságot és egyéni jelleget is jól magyarázó képek világítják meg (158. o.).

A földrajzi árujelző fajtáinak és szintjeinek az összefoglalása is példás (dr. Jókúti András, 148. o.). Nem mélyed el szükségtelen részletekben, érthető, áttekinthető, öt oszlopból és a címsorral együtt négy sorból álló táblázat ad képet az igen bonyolult rendszer vázáról.

Hasonló jókat lehet elmondani a védjegyoltalom területi szintjeit összefoglaló táblázatról is (144. o., dr. Csiki Péter, dr. Gonda Imre, dr. Hegedűs Viktória, dr. Kiss Marietta, dr. Kiss Gabriella, dr. Kovács Eszter, dr. Millisits Endre).

A szemléltetéshez tartozik a joggyakorlat megfelelő helyen és arányos mértékben történő bemutatása is. Erre a védjegyjogi fejezet a jó példa. A szerzők hozzáértő kézzel válogattak az SZTNH-határozatok, a Fővárosi Bíróság (ma: Törvényszék), a Legfelsőbb Bíróság (ma: Kúria) és az Európai Bíróság döntései közül. Az eltérő háttérre nyomtatott, tehát a szövegtörzstől jól elkülönülő esetleírások tömörek, és a lényegyet fogják meg. A védjegyjogi fejezet oltalomszerzési folyamataiból is dicsérő említést érdemelnek.

Összességében: igencsak jól járnak a közép- és felsőfokú iparjogvédelmi tanfolyam hallgatói, ha az Iparjogvédelem c. tankönyvből kell tanulniuk. Ugyancsak haszonnal forgathatják a munkát az iparjogvédelemmel érintkező tevékenységet folytató vállalati szakemberek, és a gyakorló iparjogvédelmi szakember polcán is helye van a műnek.

A Szerzői jog. c., a hivatal kiadványai között tudomásunk szerint első alkalommal jelent szerzői jogi tankönyv két szerző munkája. A bevezető fejezetet dr. Fejesné dr. Lőrincz Anna írta, a többi kilenc fejezetet pedig dr. Hepp Nóra.

A lektorok dr. Fejesné dr. Lőrincz Anna, dr. Kiss Zoltán, dr. Tóth Zita. E munka szerkesztése eleve egyszerűbb, mint a számos oltalmi formát tárgyaló iparjogvédelmi tankönyvé, de a szerzők nem a legkézenfekvőbb megoldást választották, mert kiemelték a törvény diktálta algoritmusból az internet és a szerzői jog kapcsolatát, amit igencsak helyesen tettek a téma jelentőségére és más jogterületekkel való kapcsolatára tekintettel.

Külön kell említeni a kötet végén feltűnő, külön szerkesztett, megoldásokat is tartalmazó feladatgyűjteményt, amely számos jó, külföldi egyetemi tankönyvnek is része. A jó feladatok kiötlése nehéz munka, komoly szellemi teljesítmény. A kérdések ötletesek, és a feladatgyűjtemény átfogja a szerzői jog gyakori és legfontosabb kérdéseit. A feladatokba belepillantva lehet azonban néhány kisebb tartalmi észrevételt tenni, és ajánlható a legközelebbi kiadás során a feladatok és megoldások áttekintése. Például a 19. kérdésből nem tűnik ki, hogy a zeneművet a Balaton partján nyilvánosan adták-e elő, vagy csak egy baráti társaságban, és ezért az a válasz, hogy a közös jogkezelő szervezettől kell engedélyt kérni a felhasználáshoz, csak bizonyos megszorítások mellett helytálló. Hasonlóképpen a 17. kérdésre adott válasz esetében szükséges volna elhatárolni a szerződés létezését és semmisségét. Ha egy alaki követelményekhez kötött felhasználási szerződés írásba foglalását elmulasztják, akkor a szerződés létrejön (feltéve, hogy a megállapodás felhasználási engedélyt foglal magában), azonban úgy, ahogy a válasz már helyesen tartalmazza, semmis, és emiatt ahhoz joghatás nem fűződhet, és az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell megfelelően alkalmazni. A tankönyvi feladatlistának egyébként is rákfenéje a gyakran szükséges felülvizsgálat. A munka megírásakor még minden további nélkül helyes volt az a válasz, hogy online felhasználás esetén nincs jogkimerülés (27. feladat). A válasz ma is igaz lehet, ha nem szoftverről van szó. Az idén megszületett UsedSoft-döntés (C-128/11) már kiterjesztette – bizonyos feltételek mellett – a szoftverre vonatkozó jogkimerülést a lehívásra hozzáférhetővé tételre is. Ha egy jogrendszerben a szoftver védelme az irodalmi művek védelmének belül valósul meg, akkor már el lehet gondolkodni azon, hogy vajon hol szabta meg a Kúria a jogkimerülés határát, és az kiterjedhet-e a program mellett a kísérő dokumentációt, tehát szakirodalmi műveket is magában foglaló szoftveren kívül más mű-fajtákra, különösen egyéb irodalmi mű-alfajtákra is? (Ez a kérdés persze nem feltétlenül a közép-, vagy akár a felsőfokú iparjogvédelmi tanfolyamra való, de illusztrálja, hogy a feladatgyűjtemény igen érzékeny része egy nyomtatott szakkönyvnek.)

A szerzői jogi tankönyv ismeretanyaga naprakész, pontos, nagyszerű benne a lényegki-választás, és jól illeszkedik a szükségletekhez. A szerzői jog azonban sajnos igen bonyolult, ezért a tömör ismeretközlés kockázattal jár. Erre példa a szerzői jogi védelem „globális” jellegére való utalás (5. o.). A munka a rendszerint egy állam területére érvényes, lajstromozással megszerezhető iparjogvédelmi oltalmat állítja szembe a szerzői jogi védelemmel. Azonban a szerzői jogi védelem is területiális, ha nem így lenne, sokkal kevesebb nehézséggel járna az uniós jogharmonizáció. Az más kérdés, hogy a szerzői jogi nemzetközi egyezmények (TRIPS, BUE, WCT) keretei között, a minimumjogok és a nemzeti elbánás (és a legnagyobb kedvezményes elbánás) révén kialakulhat egy hasonló védelmi szint. Ez azonban nem jelent globális védelmet. Ez a tömörítésből adódó félreértés kiterjed az iparjogvédelmi és szerzői jogi oltalmat összehasonlító táblázatra is (4. o.). (A munka nem tárgyalja a kapcsolódó jogokat, amelyek esetében a területi hatály még bonyolultabb.)

A bevezető fejezetben – csakúgy, mint az iparjogvédelmi tankönyv esetében – helyet kaphatna néhány rövid gondolat, amely a szerzői jog alkotmányos alapjairól és a piaci versennyel való kapcsolatáról, tehát valójában az alapjogi szintű alátámasztásról és korlátozásáról szól.

Elismeréssel lehet szólni a mű szemléltető módszereiről is. A rendszerező összefoglaló táblázatok (pl. 5. ábra, a szerzői jogok gyakorlására jogosult személyek) és az eltérő színű háttér előtt megjelenő jogesetek válogatása és ismertetése példaértékű. A válogatás kiterjed az SZJSZT állásfoglalásaira, hazai, uniós és külföldi döntésekre egyaránt. A kiválasztott eset mindig jól illusztrál. Így az integritási jogot jól váltja aprópénzre a Bartók- és a Calatrava-eset, az okosan és logikusan a felhasználási szerződés mentén tárgyalt Creative Commons-felhasználási engedélyt pedig lényegre látóan vezeti be az Eldred vs. Ashcroft-ügy ismertetése.

A munka naprakész. Ezt bizonyítja, hogy a védelmi idő körében feldolgozta a hangfelvétel-előállítói és előadóművészi védelmi idő felemeléséről szóló 2011/77/EU irányelvet is. E ponton – egyébként messzemenően indokolhatóan – megtörik a szerkesztési elv: a mű a szomszédos jogi védelmi időt is tárgyalja (7.1., 52. o.).

A jogsértési eszköztár bemutatása is teljes. Az választható, hogy az értesítés-eltávolítási eljárás helye a jogsértések elleni eszköztárban vagy az internet és a szerzői jog viszonyáról szóló fejezetben kapjon-e helyet. Egyenértékű változatokról van szó, így az is helyes megoldás, amely mellett a szerző voksolt. A jogérvényesítési igények egyike az értesítés-eltávolítás.

Az internetről szóló fejezet témakiválasztása és felépítése didaktikus, és az egyes részegységek tömörsége ellenére tartalmas. A „kötelező gyakorlatot”, tehát az érintett vagyoni jogokat és műfajokat követően valóban a DRM, a jogsértő forrásból történő magáncélú másolás, a hiperlink és a fájlcsere jelenti azokat a tárgyakat, amelyekről egy hallgatónak feltétlenül hallania kell az internet és a szerzői jog kapcsán. Az esetleg megfontolható egy következő kiadás során, hogy a választott szerkezetbe az „internetes” szabad felhasználás, azaz az ideiglenes többszörözés és talán a hatásos műszaki intézkedés és a szabad felhasználás viszonya is belefoglalható.

A Szerzői jog c. tankönyv ugyanúgy, mint az Iparjogvédelem, tanulható, értékes forrás a közép- és felsőfokú iparjogvédelmi ismeretek hallgatóinak. Eligazítást ad a szerzői jog alapkérdéseiben a szerzői műveket felhasználó vállalkozások és más szervezetek gazdasági és szervező szakembereinek, és helye van a szerzői joggal foglalkozó jogász könyvespolcán is.

Faludi Gábor

Mezei Péter: A fájlcsere dilemma. A perek lassúak, az internet gyors. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012; ISBN 978 963 258 157 6

Mezei Péter, a Szegedi Tudományegyetem docense,¹ számtalan munkájával bizonyította már azt, hogy a digitális szerzői jog, de különösen a fájlcsere témakörében kimagasló szakmai tudásra tett szert.² A szerző értekezései ennek okán eddig is megkerülhetetlenek voltak a szerzői jog aktuális problémáira fogékony jogászok számára. Ezúttal a fájlcsere témakörének mélyreható, minden fontos és aktuális kérdéskörre kiterjedő, 299 oldal terjedelmű, szakirodalommal bőségesen alátámasztott vizsgálatára vállalkozott.

A szerző négy részre és ezen belül tíz fejezetre osztja művét. Az első rész „A fájlcsere kontextusa” címen a szerzői jog és a technológia együttes fejlődésének tendenciájára hívja fel a figyelmet, kettejük kapcsolatát szimbiózisként, vagyis kölcsönösen előnyös együttélés rendszereként mutatja be, majd a fájlcserevel kapcsolatos retorikai problémákba nyерhetünk betekintést.³ Ilyen módon foglalkozik a kalóz, a lopás és a tulajdon fogalmának szerzői jogi alkalmazhatóságával és azok dogmatikai buktatóival, kiindulópontként helyesen alkalmazva *Stefan Larsson* metaforaelméletét.⁴ Rámutat, hogy a fenti fogalmak alkalmazása a szerzői jogban nemcsak a jog, de a társadalom szempontjából is káros következményekkel jár.

A második rész „A dinamikus fájlcsere” címet viseli. Itt a szerző tudományos alaposággal veszi sorra a fájlcserezők egyes generációit, bemutatva működésüknek a pontos jogi megítélés szempontjából releváns módját a buktásukhoz vezető megoldásokkal egyetemben, illetve kitekintést tesz egy következő generáció lehetséges jelöltjei körében is, és leírja az ezekből kikövetkeztethető általános tendenciákat. E részben foglalkozik még a fájlcsere népszerűségének okaival, és empirikus adatokra támaszkodva mutatja be a rendszerek átlagos felhasználóit, illetve leírja a fájlcsere pozitív és negatív hatásait egyaránt.

A következő rész górcső alá veszi a fájlcserezős jogi kérdéseit, így foglalkozik a tartalomszolgáltatók, az egyéni felhasználók felelősségének kérdésével, majd áttér az újonnan előtérbe került internetszolgáltatók jogi megítélésére. A szerző egyúttal megállapítja, hogy a

¹ Forrás: <http://goo.gl/xm3rk> (utolsó elérés: 2012. szeptember 2.).

² Ezek közül is kiemelendő: *Mezei Péter: A sárkány levágott feje helyére mindig kettő új nő? A fájlcsere- lészel szembeni küzdelem a p2p-szolgáltatók, a felhasználók és az internetszolgáltatók felelősségének fényében. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 4. (114.) évf. 3. sz., 2009; Mezei Péter, Németh László: Mozgásban a fájlmeosztók – Negyedik generációs fájlcsere a láthatáron? Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 5. (115.) évf., 2. sz., 2010; Mezei Péter: Digitális sampling és fájlcsere. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2010; Mezei Péter: Mit hozott 2010 a fájlcserezőknek? Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 6. (116.) évf. 1. sz., 2011.*

³ Ez a két fejezet külön tanulmányként is megjelent, l. *Mezei Péter: A technológia és a szerzői jog szimbiózisa. Jogtudományi Közlöny, 2012. 5. sz. és Mezei Péter: A fájlcsere retorikája – gondolatok egy általa margójára. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 7. (117.) évf. 2. sz., 2012. április.*

⁴ *Stefan Larsson: Metaphores and Norms – Understanding copyright law in a digital society. Lund University, 2011.*

jogosultak jogérvényesítési tevékenységének célpontjában állók köre változásokon esett át, a mű szerkezete pedig ehhez a folyamathoz igazodik. A felelősségre vonhatóság vizsgálata az Egyesült Államok és az Unió joga szerint történik, a releváns bírósági gyakorlat és jogszabályi háttér felhasználásával, a magyar jogra is tekintettel. Képet kaphatunk még az ún. fokozatosválasz-rendszerek általános működéséről, és több nemzeti megoldás is bemutatásra kerül, ezen modellek kritikai megállapításaival teljessé téve a kérdés elemzését.

Az utolsó rész, amely nevében hordozza a könyv címét, első felében a fájlcserevel kapcsolatos további jogi és társadalmi problémák kimerítő elemzését kísérli meg a szerző. E körben szól többek között az ACTA⁵ nemzetközi egyezményről, az emberi jogok kérdésköréről,⁶ a politika és a lobbizás hatásáról és a kalózmozgalmakról. A rész második fele – talán a mű legfontosabb pontja – a „fájlcsere-dilemma” feloldására tesz kísérletet, vagyis egy megoldási javaslatot vázol föl. Ennek körében kiemeli az oktatás és a tájékoztatás jelentőségét, a jogszerű üzleti modellek szükségességét. Mezei egy, a jogirodalom elért megoldásaira támaszkodó, kettős, kilépést engedő, törvényi engedélyezésen alapuló modellt vázol fel, ahol az internetszolgáltatás árába épített, a szolgáltatók által beszedett jogdíjakkal lehetne a fájlcsere által okozott, a nyilvánossághoz közvetítés jogát sértő károkat kompenzálni. A rendszer működőképességéhez fontos alapokat fektet le, mint az érintettek részvételi hajlandósága vagy a nemzetközi jognak való megfelelés. Összességében a leírt modell előremutató és működőképes, ám nem hagyható figyelmen kívül pár kritikai észrevétel.

Megválaszolatlan marad például, hogy mi alapján osztják el a keletkező bevételeket. A letöltések száma semmiképpen sem lehet irányadó e tekintetben, ugyanis ez a jogosultak visszaélésére adhat lehetőséget (ti. ha saját tartalmaikat töltik, ez egy fix díj mellett elképzelhető). További garanciákra és az elszámoltatás szabályainak pontos kidolgozására lesz szükség a bevételek kezelésével és a közös jogkezelőknek, illetve az ISP-knek juttatandó jutalékokkal kapcsolatban – bár itt támaszkodhatunk a közös jogkezelés elszámoltatási szabályozására. Ezen túlmenően számos, a szerzői jog egészét érintő kérdés is felvetődik a fájlcsere kapcsán, mint a jogosulti jogszélesítés további megakadályozása⁷ vagy a védelmi idő reformja,⁸ esetleg a közös jogkezelők szerepének újragondolása.⁹ Ezen kérdések

⁵ Erről l. még: *Kőhidi Ákos*: A Hamisítás Elleni Kereskedelmi Megállapodás egyes polgári jogi kérdései. *Jogi Iránytű*, 2012. 1. sz.

⁶ Ebben a kérdéskörben l. még: *Gyenge Anikó*: A szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2010 és *Devan R. Desai*: The Life and Death of Copyright. *Wisconsin Law Review*, 2011:219.

⁷ Ahogy ez az egyébként a szerző által hivatkozott Washingtoni Nyilatkozatban is olvasható.

⁸ *Gyenge Anikó*: „Érted haragszom, nem ellened” – Néhány gondolat a védelmi idő meghosszabbításához. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 4. (114.) évf. 1. sz., 2009. február.

⁹ *Sár Csaba*: A szerzői jog kihívásai a XXI. században. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2. (112.) évf. 1. különszám, 2007, p. 39.

tisztázása nemcsak időszerű és szükségszerű, de nagyban hozzájárulna a szerzői jogban megfigyelhető problémák orvoslásához is. Sőt, az előbbi problémák kiküszöbölése nélkül kérdéses lehet a felvázolt megoldás működőképessége is – hiszen koránt sem biztos, hogy egy jó üzleti modell a további jogi kérdések megoldása nélkül életképes tud maradni –, ezért javasolható a kérdések mielőbbi tisztázása és a mű szerkezetébe való beépítése, ami tovább növelné az értekezés színvonalát.

A mű egészét szemlélve további kritikai pont – bár talán helyesebb lenne véleménynek nevezni – a jogellenes forrásból történő másolás szerzői jogi minősítésének kérdése. Bár ez a problémakör nem tisztázott a jogirodalomban,¹⁰ a szerző az addigi merev dogmatikai megközelítés ellenére az SZJSZT egy szakvéleménye¹¹ alapján egyértelműen kijelenti az ilyen többszörözés jogellenes voltát. E sorok szerzőjének véleménye szerint mivel nem lett jogszabályi szinten megfogalmazva a jogszerű forrás követelménye, és ahogy a szerző művében említi, uniós szinten is csak Németországban foglalták jogszabályba, korai és a jogbiztonság követelményébe ütköző lenne egyértelműen kijelenteni a jogellenes forrásból történő többszörözés jogellenességét.

A formai követelményekre áttérve elmondható, hogy a szerző világos, átlátható formába öntötte gondolatait, a mű szövege az átlagos érdeklődő számára is jól olvasható. Lábjegyzetes rendszerben használt, és a könyv végén összefoglalt forrásai nem csupán hazai, de nemzetközi szintre is kitekintenek, illetve a témában alaposabban tájékozódni vágyók számára nem csupán kapaszkodót, de további érdekességeket is kínálnak, gyakorlatilag kifogástalanok.

Összességében Mezei Péter: A fájlcsere dilemma című munkája – a felsorolt, apróbb kritikai észrevételek mellett – a magyar jogirodalomban egyedülálló, hiánypótló munka, melyet mind jellegében, mind minőségében nagy kihívás lesz túlszárnyalni a jövő szerzői jogász generációja számára, és természetesen nem hiányozhat egyetlen, a szerzői joggal foglalkozó jogász, vagy akár egyszerű érdeklődő könyvtárából sem.

Ujhelyi Dávid

¹⁰ Dr. Hepp Nóra, dr. Fejesné dr. Lőrincz Anna: Szerzői jog, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2012, p. 78.

¹¹ SZJSZT 17/2006.

Michael Brooks: A tudomány titkos anarchiája. A radikális gondolkodás szabadsága. HVG Könyvek, 2011; ISBN: 978-963-304-072-0

„Természetesen, s törvényein az éj sötétje ült. / Isten szólt: – Legyen Newton! – S mindenre fény derült.” – Alexander Pope / „Amikor valódi géniusz születik e világra, azt legbiztosabban az jelzi, hogy minden ostoba szövetségbe gyűlik ellene.” – Jonathan Swift / „A tudomány remek dolog, ha nem abból kell az embernek megélnie.” – Albert Einstein / „A kutatómunka a valódi egoistákat kedveli, azokat, akik a saját örömeiket és kielégülésüket hajszolják, de ezt a természet rejtélyeinek megoldásában találják meg.” – Szent-Györgyi Albert (Brooks idézetei).

És íme Brooks szerint a tudomány, szavait e könyvéből idézve:

„A tudósok emberi mivolta – bármit is értünk ezalatt – lesz könyvünk témája. Több mint ötven éven keresztül a tudósok irányították ugyanis a modern kor egyik, vélhetően a leg-sikeresebb elterelő hadműveletét. És azért járhattak sikerrel, mert maguk a tudósok sem fogták fel, hogy mi történik.

A II. világháború után a tudomány arcfelvarráson esett át. Márka lett belőle – ugyanolyan márka, mint a Coca-Cola, az Apple Computers, a Disney és a McDonald's. És a márkajelleget még erősítették azok a melléknevek is, amelyeket a tudományra aggattak: logikus, felelősségteljes, megbízható, kiszámítható, úriemberes, nyílt, unalmas, érdektelen, objektív és racionális. Semmiképpen és egy jótányit sem érzelemdús vagy szenvedélyes. A tudomány az, amire mindig számíthatunk. Mindent összevéve: a tudomány emberietlen.

Ennek a márkának a létrehozása és védelme – a racionális és logikus, a világosan lefektetett Tudományos Módszert követő tudós mítoszának megteremtése – mindenre rányomta a bélyegét a tudomány berkein belül. Hatással van a tudomány módszereire, a tanítására, a támogatására, a médiában való megjelenésére, arra, hogy mennyire válnak be (vagy nem) a saját minőségének ellenőrzésére kidolgozott módszerek, különösen a szakmai lektorálás műfaja. De befolyásolja azt is, hogy milyen társadalmi hatást várunk el a tudománytól, illetve azt, hogy a nagyközönség hogyan viszonyul hozzá (és a tudomány hogyan lép fel a nyilvánosság előtt), és emiatt tekintjük a tudósok kijelentéseit megfellebbezhetetlen igazságnak. De amit a nagyközönség megismert, az csupán a tudomány karikatúrája, nem a valódi tudomány. A tudomány azonban annyira fontos jövőnkre nézve, hogy ideje elszakítani ettől a márka által kialakított képtől. Ideje, hogy a tudományt végre anarchikus, kreatív és radikális vállalkozásnak lássuk, mert mindig is az volt.

A tudomány ma már annyira uralma alá vonta a világot, hogy hajlamosak vagyunk megfedkezni arról, hogy szakmaként meglehetősen friss jövevénynek számít – egyike talán a legújabbaknak. A II. világháború előtt jobbra elefántcsonttoronyba zárva művelték a kivételezett kevesek. A globális konfliktusok azonban bebizonyították, hogy a tudósok egész nemzetek sorsát képesek megváltoztatni. ... A hatalmon lévők gyorsan felismerték, hogy a tudomány jó befektetés: ha újra beköszönt a háború, akkor az nyer, akinek jobbak a tudósai.

... Ezt követően indult meg az a folyamat, amit a történész Steven Shapin a következőképpen festett le: 'jól megfizetett munkaként a tudomány is beállt a hétköznapi szakmák sorába, és egyre inkább rutinszerűen kezdett működni.'

... Amint a tudósok alázatosságukról meggyőzték a világot, mindössze annyi dolguk maradt hátra, hogy meggyőzzék a kormányokat is arról, hogy kezükben van az a biztonságos, hatékony és ellenőrizhető Módszer, amelynek segítségével – és persze elegendő erőforrás mellett – jobba tudják tenni a világot. A meggyőzésben sokat segített az is, hogy a tudomány valóban szállította az eredményeket.

... A tudósok maguk is hagyták, hogy ez az álca őket is felültesse. Nekik is meggyőződésükké vált, hogy egy nemes és szenttelen hagyomány örökösei, és azokat az értékeket, amelyek a tudomány márkájához kapcsolódnak, tudósok nemzedékei óvták gondosan és adták át a következő generációknak.

... Amikor a tudás határait feszegeti az ember, csupán egyetlen szabály létezik: minden megteszi, bármi elfogadható. A tudomány anarchia. ... Az anarchista felfogás áll az elmúlt néhány évtized számtalan Nobel-díja mögött – márpedig ezekben az évtizedekben rengeteget tudtunk meg arról, hogy mi is az a világegyetem, hogyan működik, és mi hogyan illünk bele a működésébe. Márpedig akkor igaznak tűnik az a kijelentés, hogy a tudományban minden megteszi.

... És szó sincs arról, hogy ez valamiféle modern jelenség lenne. A tudomány mindig is ekképpen festett, mert csakis így lehet működőképes. (Brooks jól le is pocskondiázza kiemelkedő példaként Newtont, Einsteint, Galileit és másokat – Osman P.)

... A történelmet a győztesek írják, tartja a mondás. Talán ezért tartjuk Galileo Galileit ma is hősnek, nem közönséges csalónak.

... A tudomány csatatér. És alkotmányában azt is leírták arany betűkkel, hogy a Stockholmba vezető út a gúnyolódó kollégák sorfala között vezet."

Érdekes, tanulságos könyv. Nem éppen a tökély teteje a saját – a tudományos alaposságú ismertetéseket és elemzéseket finoman szólva nem éppen túlhaltó – műfajában sem, ám kétségtelenül sok értékes ismerettel és felvetéssel szolgáló, gondolkodásra ösztönző, hasznos olvasmány. Ha olvastán olykor érzünk is elégedetlenséget, bőven megéri a ráfordított időt és energiát. Végző soron az ilyen elégedetlenség még jó is: arra indít, hogy utánanézzünk.

A helyenkénti kisebb slamposságoktól, és néhány hatalmas botlástól eltekintve (amelyekről az eredeti, angol szöveg hiányában nem tudható, vajon a szerző vagy a fordító hibái) gördülékeny, kellemes olvasmány, amely nagyon sok érdekességet elmond a tudomány világáról és történetéről, az elkötelezett kutatók munkájáról, no meg azokról, akik birtokukat óvták ellenük – igaz, olykor kissé felszínesen, helyenként túlságosan bulvárízű elbeszélésmóddal. A célja a tudomány deheroizálása, fonákjának a megmutatása, s ezzel igazán izgalmas betekintéseket ígér. A téma tehát kitűnő, és elvitathatatlan az is, hogy az olykor felületesebb részek közt sok igazi gyöngyszem csillog. S a szerző szakmai felkészültségéről

tudni érdemes, hogy PhD-fokozatot szerzett a nem éppen agyilag közepszerűeknek való kvantumfizikából.

Számos, itt felsorakoztatott példája kimondva, kimondatlanul azt igazolja, hogy a nagy léptékű haladást vagy a kifejezetten úttörő előrelépést szolgáló kutatások és kísérletek a maradi, a status quohoz ragaszkodó gondolkodásmód híveitől/haszonélvezőitől kapják meg az elítélő értelemben alkalmazott „anarchia” stigmát (már ha egyáltalán tényleg azt sütik rájuk, hiszen közérthetőbb és ezért hatásosabb eretneknek, felforgatónak, netán szélhámosnak bélyegezni a kellemetlen ellenfelet.) Látjuk viszont azt is, hogy valójában az éppen uralkodó gondolkodásmód és szabályrendszer egészséges meghaladásán túl semmi anarchikus sincs bennük. A kutatók itt megismerhető rendhagyó gondolkodásmódja is sokkal inkább a tudás radikális tágításának, valamint az innovációnak a természetes, gyakran leginkább vagy éppen egyedül hatékony eszköze, mintsem az anarchia megtestesülése – különösen nem e fogalomnak abban a jelentésében, amely szerint az anarchia a szervezett hatalom és irányítás hiánya miatt kialakuló zűrzavaros közállapot, fejetlenség, zűrzavar. (Egyik jelentésként ezt találjuk mind az Encyclopaedia Britannica 2012 Ultimate Edition hatalmas Merriam–Webster értelmező szótárában, mind pedig az Akadémiai Kiadó Magyar értelmező kéziszótárában).

Íme a könyv egy jellemző gondolatsora a modern tudomány egyik legtöbb aggályt és indulatot kiváltó területéhez, a legújabb megtermékenyítési és genetikai technológiákhoz, utalva Aldous Huxley híres könyvére, a Szép új világra, s az abban fekete utópiaként leírt „embergyárakra”: „A Szép új világ a jelek szerint behúzott minket a csöbe: nincs semmiféle antiutópia, amelyet az anarchista tudósok szabadítanak a nyakunkba. Tényleg akad olyan ember, aki megsiratná, ha magunk mögött hagynánk azt a világot, amiben mindennaposak voltak a születési rendellenességek, a meddőség, a vetelés...? ... A reprodukív technológia egyre közelebb érő hulláma csupán egyetlen dolgot fog elsöpörni: azt a feltételezett szerepet, amelyet az isteni hatalom játszik az élet megteremtésében. A titkos anarchisták arra készülnek, hogy átvegyék a hatalmat Istentől.” (Aminek persze ellene vethető, hogy Isten éppen e titkos anarchisták útján küszöböli ki a teremtésben e téren megvalósult hibákat! Az viszont már valóban anarchiára vezethet a jogrendben, amit Brooks így összegez: „A tudomány egyre szűkíti azt a szakadékot, amely az embereket elválasztja a többi állattól. És ezt olyan gyorsasággal teszi, hogy egyes tudósok már arról beszélnek, hogy az emberszabású majmoknak is emberi jogokat kellene biztosítani.” Akarva-akaratlan, az ilyen törekvések érvényesülése alapjaiban dűlné fel a társadalom (érték)rendjét és erkölcsi normáit. Ilyen jogok megadása esetén korlátok közé nem szorítható dedukció vinne el a baktériumok, netán a vírusok emberi jogaiig.

Az bizonyos, hogy Niccolò Machiavelli, a hatalomgyakorlás mindmáig kimagasló technikusa örökérvényűnek ígérkező szavai szerint „Nincs nehezebb, bizonytalanabb kimenetelű és veszélyekkel terhesebb vállalkozás, mint új szabályok bevezetése. Az újítónak harcos ellensége mindenki, aki a régi szabályok haszonélvezője, és csak langyos támogatást kap

azoktól, akik hasznot húzhatnak a változásból.” (Nicolás Maquiavelo: *El Príncipe* – Espasa-Calpe, S.A., Madrid, 1973) A könyv egyik kiemelt szereplője, a Nobel-díjas Stanley Prusiner pedig ezt így fogalmazta meg: „A jövőbe vezető út minden kereszteződésénél a hagyomány tízezer embert állított fel, akik a múltat őrzik.” És igen, tagadhatatlan, hogy az innovációk létrehozása valóban felforgatást is jelent. Ám nem tűnik teljesen megalapozatlannak az a feltevés, hogy a „titkos anarchia” inkább marketingtrükkként, a figyelemfelkeltés erősítése céljával és a szenzációs leleplezés ígéretéeként – mindezekkel a kelendőség fokozására – került a címbe, és ennek sodrában/kényszerében osztogatja a szerző ismertetéseiben és értékeléseiben a kutatóknak, tudósoknak elég könnyű kézzel az anarchista jelzőt. Nemegetszer érezzük úgy, hogy nála a tudományos kutatásban az anarchista egyszerűen a másként gondolkodónak, az uralkodó dogmáktól elszakadónak a szinonimája. Az anarchisták eszmérendszerében az anarchia azonban nem pusztán a meglévő rend tagadása, hanem megvan a maga egyértelműen célzott paradigmája – ez utóbbi érvényesülését nem igazán érezzük a felhozott példákban. Az pedig elég érdekes kérdés, hogy a fejetlenséggel, zűrzavarral járó anarchia hogyan lehet titkos. (Úgy tűnik, Brooks amúgy is trükközik könyve címével. Az eredeti, angol cím első része *Free Radicals*, ami kémiai értelemben szabad gyököket is jelent, s akár arra is utalhat, hogy a szóban forgó tudósok, kutatók szabad gyökökhöz hasonlóan tépik fel a status quo szövetét a tudományban.)

Maga a kiadó így ajánlja e könyvét a honlapján: „A tudomány legtöbbünk számára olyan, mint egy diadalmenet, amelyben logikus lépések megdönthetetlen bizonyítékokon keresztül egyértelműen elvezetnek a megoldáshoz. De mi sem áll távolabb az igazságtól. A szerző a tőle megszokott nyíltsággal, rendkívül sok megtörtént esetet feltárva foglalja össze, hogy a tudomány sokkal inkább tortúra, álmok, látomások, fáradhatatlanság, hazudozás, szélhámosság, kétségbeesés, civakodás, hetvenkedés, politika, pénz, elszántság és végül – ha minden sikerül – egy pillanatnyi eufória, amiért az egésznek értelme volt. De a tudomány titkos anarchiájának leleplezése nem elveszi, hanem inkább visszaadja az őt megillető rangját és helyét. 'Ha szeretnénk, hogy a tudomány tovább fejlődjön, több rebelist, radikálist, jogfosztottat, anarchistát kell szabadjára engednünk. Eljött annak az ideje, hogy ne elfojtsuk, hanem ünnepeljük a tudomány anarchiáját.'”

Brooks már idézett szavaival a tudomány csatatér, és bőven kapunk példákat arra a régi alaptételre, hogy az igazság a háború első áldozata. És igen, a modern tudomány modern csatatér, amelyen a harcokat a legkorszerűbb eszközökkel – ám a harc örök szabályai szerint – vívják. Brooks idézi a már említett Prusinertől: „Mivel a sajtó általában képtelen felfogni a tudományos érveket, ugyanakkor szívesen ír bármiféle szembenállásról, ezért bírálóimnak a támadásai idővel rendkívül személyesek és rosszindulatúak lettek.” Milyen sekélyes ez, ugyanakkor milyen kártékony! Másrészt, amint Brooks mondja, idézve a Nobel-díjas Wendell Stanley-től is: „Ha a dolog fontos, akkor az új tudomány megdönti a régi uralmát – de ehhez egy erőteljes reklámkampányra is szükség van. ... Ha Nobel-díjra vágyunk, akkor nem elég a magas fokon művelt tudomány. A széles körű és folyamatos reklámhadjáratra is

szükség lesz.” És a modern harcmodor – ismét Prusinertől: „ha bedobunk a köztudatba egy új elnevezést, majd elkezdjük az emberek között terjeszteni azt, hogy feltehetően kapcsolatban áll az Alzheimer-kórral (a mai USA minden bizonnyal legrettegettebb, teljes szellemi leépülést okozó betegsége – Osman P.), akkor azzal felkeltjük az emberek figyelmét. És akkor pénzt is kapunk.”

Álljunk meg itt két rövid megjegyzés erejéig. A tudomány mai világának mind nyilvánvalóbb vonása, értékrendtorzulása, „anarchiája” következik abból, hogy az eszköztár gyors fejlődésével rohamosan növekszik a kutatások pénzigénye. A kutatóknak egyre kevésbé van más választásuk, mint hogy vigyázó szemüket azokra vessék, akiktől a nélkülözhetetlen finanszírozást megkaphatják, és akár súlyos kompromisszumok árán is megfeleljenek azok elvárásainak. Versengésükben a valódi szakmai kiválóság jelentőségét gyakorta felülmúlja az abban tanúsított kiválóság, hogy ki tudja a támogatók pénzét megszerezni, a versenytársai elől elvonni és ezzel azokat ellehetetleníteni, s mindehhez beépülni a megfelelő érdekszövetségekbe, „kéz kezet mos”-kapcsolatokba, a támogatásokról döntő bizottságokba, valamint a „peer review”, azaz „védelmezzük a birtokunkat a kívülről jövőekkel szemben” rendszerekbe.

Másik megjegyzésünk a modern média „teremtő erejére” vonatkozik. Caligula „csupán” szenátorrá nevezte ki a lovát. A – jöllehet más célok szolgálatában – folyamatosan csúcstechnológiás agymosást végző média viszont képes a még egyáltalán érdeklődő nagyközönség nem csekély hányadának szemében a kompetencia, sőt a kiemelkedő hozzáértés látszatával is felruházni egyes kreatúráit. Elsősorban a kevésbé egzakt tudományokban tudja ezt megtenni – ilyen mai, gazdaságilag mindinkább zilált, zaklatott, kiszolgáltatott világunkban a makrogazdaságtan, a fiskális és a monetáris politika közérdekű kérdéseinek tárgyalása. Ha valakit elég gyakran szerepeltetnek, és az képes a komolyság látszatát kelteni, tetszetős dolgokat mondani (legyenek ugyan bármennyire hamisak), s ehhez a megfelelő szövegrészeknél ügyesen ismételtetni pár alkalmas frázist – pl. „a saját számításaim már harminc éve megmutatták”, „már akkor felhívtam rá a figyelmet”, „az Európai Parlamentben is azt képviselem” stb. –, arról előbb-utóbb sokan elhiszik, hogy ért ahhoz, amiről beszél. Példák, nevek az orrunk előtt... S hogy milyen mélyre sülyedhet a dolog a valódi tudomány ellenében, azt talán a legjobban az olyan készítményreklámok mutatják, amelyek nagyon sokakat érintő súlyos betegségeknél mondatják el a szereplőjükkel, hogy az orvos nem tudott rajta segíteni, mind rosszabbul lett, de szerencsére találkozott ezzel az új szerrel, s az szinte teljesen gyógyította. Kell, hogy a tudománynak szilárd tekintélye legyen, hogy azok is bízhassanak benne, akik nem képesek a saját tudásuk alapján megítélni a valódi értékét, s azt, amit adhat – márpedig ezek közé tartozik az emberek messze túlnyomó többsége. Ami rombolja ezt a tekintélyt – pl. az előzőekben említettek szerint hamis próféták propagálásával, a szakemberek lejáratásával –, az tényleg anarchiához vezet e fogalom legrosszabb értelmében.

Dressed to kill. Brooks tökéletesen találó fejezetcímet alkotott: „Harcosok klubja”. Ebben írja: „Noha a mai napig csak kevesen ismerték el nyíltan, mégis teljesen egyértelmű, hogy

annak, aki nagy eredményeket akar elérni a tudományban, készen kell állnia arra, hogy öljön vagy megölik. A felfedezésekért folytatott küzdelemben a második helyezettnek nem osztanak ezüstérmet.” (Amint iparjogvédelmi oltalmat sem.) Ölni, ha átvitt értelemben is, karaktert, tudományos karriert tönkretenni, a tényleges vagy lehetséges versenytársakat a pályáról kiszorítani – valójában ebben nincs semmi rendkívüli. C'est la guerre, a háború, amely a tudomány berkeiben állandóan folyik – hiszen a tudós is gyarló ember, akinek egyaránt presztízs- és létkérdés, hogy a győztesek lakomáján az *asztalnál* vagy az *asztalon* lesz a helye... . Ő, persze, igen, a tudomány legtisztább, legnemesebb hajtóereje a tudásvágy, a törekvés a világ jobb megismerésére. Ám ha csak ez üzné előre a kutatót, akkor a higgadtabb, kiegyensúlyozottabb lelkek bizonyára gyakran értelmesebb, de legalábbis kevésbé gyilkos tempót diktálnának. Elvégre a hegy holnap is állni fog, remélhetőleg szintúgy a természetnek az a része, területe, objektuma is, amelyet tanulmányoz, a kutatás tárgyából – legyen bár mikroba vagy éppen atomi részecske – többnyire folyamatos a „felhozatal”, tehát nem hajt a tatár. Az nem is, viszont Brooks teljes joggal emeli ki az elsőbbség megkülönböztetett és megkülönböztető jelentőségét. Amint idézi, „Egy tudós büszkeségét és azt a tudatot, hogy elért valamit, többnyire az táplálja, hogy elsőként vitt véghez valamit: ő volt az, aki ténylegesen felgyorsította vagy más irányba terelte a gondolatok áramlását, ő segítette elő a tudás bővülését...” A józan lét útjára visszahullva pedig hozzátehetjük, hogy az elsőség adta tudományos rang manapság nagyon is sokat számíthat abban a szakmai életet vagy halált jelentő versenyben, hogy ki jut hozzá a támogatók pénzéhez. A szociológus Robert Merton (a közgazdasági Nobel-díjas Robert C. Merton apja) – idézi Brooks – már 1966-ban rámutatott, hogy a tudósok világában nagyon is érvényesül a „Máté-effektus”: „Mert mindenkinek, a kinek van, adatik, és megszorítottatik; a kinek pedig nincsen, attól az is elvétetik, a mije van.” (Mát. 25.29) „Mennél nagyobb valakinek a tudományos tekintélye – így Merton –, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a nézeteit gyorsan elismerik. Ha valaki feljutott a tudomány csúcsára, onnan gyakorlatilag nem lehet lepottyanni, még ha mások igyekeznek is mindent megtenni annak érdekében, hogy lelökjék a tudomány fennkölt tornyából.” És persze a támogatási pénzek urainak kegyeiből – tehetjük hozzá. Mindez bizony már nagyon is hajt, és kíméletlen versenyre készítet. Itt bizony kutató a kutatónak nagyon is kivájja a szemét, amint azt Brooks például a tranzisztor feltalálói Nobel-díjának háttéréről elmondja. Igaz, a történeteket meglehetősen önkényesen nevezi anarchiának, ettől azonban maga a történet érdekes, tanulságos és kegyetlenül jellemző a tudomány tényleges és cseppet sem kíméletes világára.

A Higgs-bozon története kapcsán idézi a világhírű tudós és kiemelkedő tudományos ismeretterjesztő Carl Sagantól: „Bárki, aki közelről lehetett szemtanúja a tudomány haladásának, pontosan tudja, hogy mennyire személyes vállalkozásról beszélünk. Csak ritkán emelkedik ki egy szent életű személyiség az irigység, a nagyravágyás, az orvtámadások, az abszurd elképzelések és ellenvélemények eltiprásának háborgó tengeréből. És néhány területen, ráadásul igen termékeny területeken, az efféle viselkedés számít normálisnak.” A

valóság józan szemléletét tükrözik Max Planck e könyvében idézett szavai is: „Egy új tudományos igazság többnyire nem opponensei meggyőzése és belátása révén arat diadalt, hanem sokkal inkább azért, mert valamely opponense véletlenül elhalálozik.”

Brooks igen érdekes és tartalmas áttekintést ad a kiváló kutató Lynn Margulis hosszas küzdelmeiről is felismerései elfogadtatásáért. Amint összegzi, „ő vetette fel elsőként, hogy biológiai felépítésünk jó része – például sejtjeink összetettsége – annak köszönhetően alakult ki, hogy két vagy több szervezet a kölcsönös előnyök érdekében együttműködött. Az elképzelés, amely endoszimbiózis néven ismert, ma már minden egyetem biológiai tanszékén a tananyag része. (S ma már tudjuk, hogy a mi sejtjeinkben is ott vannak az endoszimbiota mitokondriumok, amelyek igen fontos szerepet játszanak azok energiaellátásában – Osman P.) Azok, akik tisztában vannak azzal, hogy milyen hatást gyakorolt Margulis munkája, ropant meglepőnek találják, hogy az asszony a mai napig nem kapta meg a Nobel-díjat.” Ez is kitűnő példa arra, hogy amit ő anarchista magatartásnak nevez, az gyakran egészen más: eretnekséggel felérő szembefordulás az uralkodó elméletekkel, nézetekkel, s ezzel a tudományos hierarchia uraival, akik ezeket az elméleteket, nézeteket védve tartják pozícióikat. Margulis a kutatásai nyomán arra az álláspontra jutott, hogy a legfontosabb variáció, amit az idők folyamán a generációk átadtak egymásnak, akkor történt, amikor az állati és növényi sejtek mikrobás géneket fogadtak be. S amint Brooks írja: „Az őskövelekből tudjuk, hogy Margulisnak igaza van. És emiatt esett meg az is, hogy az endoszimbiózis tudományos képtelenségből tudományos alapvetés lett.” Margulis azonban, Brooks szavaival, „elkövette a hierarchia elleni főbűnt. A forradalmian új elméletet ismertető tanulmányt nem kevesebb mint tizenöt alkalommal dobták vissza, mielőtt végre megjelenhetett. A határtalan elutasítást látva Margulis úgy döntött, hogy ír egy könyvet, amelyben részletesen kifejti nézeteit. Ez azonban – a mérnök és feltaláló Daniel Hillis róla szóló szavait idézve – a legsúlyosabb bűn volt, amit az ember a tudomány világában elkövethet: megkerülte ugyanis a szakmai lektorálás jól bevált rendszerét. Sokak szerint kijátszotta a hatalom birtokosait, és közvetlenül a nagyközönség elé tárta az elképzeléseit. Ezzel rendkívüli módon felbosszantotta a biológusokat – különösen, amikor kiderült, hogy jó nyomon jár.” Hillis szavaival: „Ha akad nagyobb bűn annál, mint hogy az ember a nyilvánosság elé áll az elméletével, az az, ha még igaza is van.” És ismét a kutatásfinanszírozás alattomos, gyilkos támadásokat lehetővé tevő világa: Margulis egy itt idézett levélben leírta, hogy „A National Science Foundation ösztöndíjakkal foglalkozó hivatalnok (miután éveken át fenntartás nélkül támogattak) közölte velem, hogy 'fontos' tudósok nem kedvelik a könyvemben elővezetett elméletet, és soha többet ne számítsak támogatásra. (Íme a peer review 'felturbózza!' – Osman P.) Sőt közölték velem azt is, hogy meg ne próbáljak többet az NSF sejtbiológiai osztályára támogatási igényt benyújtani.” Margulis keményen visszavágott – de ezt már tessék elolvasni.

S ha nem is a tudomány titkos(?) anarchiája, ám teljességgel megalapozottnak aligha mondható dölyfe mutatkozik meg abban, ahogy képesnek állítja magát zárt, teljes értékű válaszokat adni a teremtés nagy kérdéseire. Brooks idézi a francia matematikus és csillagász

Pierre-Simon de Laplace-t (1749–1827), aki azt az elhíresült – és Brooks szavával meglehetősen arcátlan – kijelentést tette, hogy az égitestek mozgását ő olyan pontossággal számolta ki, hogy ezentúl nincs szükség Isten beavatkozására. Idézi Stephen Hawkingot is, aki „feleslegesnek nyilvánította Istent mint teremtőt: a fizika törvényei ugyanis isteni segítség nélkül is képesek a világegyetemet megteremteni.” Ha belegondolunk, ezzel – akárcsak Laplace kinyilatkoztatásával – „csupán” egy baj van: hiányzik egy nélkülözhetetlen rész ahhoz, hogy a kijelentés megálljon a lábán. Hawking esetében annak magyarázata, hogyan jöttek létre a fizika törvényei (olcsó válasz, hogy öröktől valók, s így értelmetlen firtatni a genezisüket), Laplace esetében pedig ennek az a variánsa, hogy miként jött létre az égitestek mozgása. Hawking esetében a kérdést még pikánsabbá teszi, hogy vajon mi a fizika hivatkozott törvényeinek viszonya a szingularitással, amelyet a Nagy Bumm mai értelmezése tartalmaz; vajon már előtte is megvoltak-e, s ha igen, hogyan tudták azt „túlélni”, ha viszont nem, akkor hogyan kerültek a helyükre a szükséges pillanatban. „Oh! irgalom atyja, ne hagyj el!”

S ha az anarchia sötét értelmezése „gyönyörű képességünk, a rend” bukása, úgy végezve hozzuk ide Gábor Dénes Brooks-idézte szavait 1963-ból: „Három nagy veszéllyel kell szembenéznie a civilizációnknak. Az első a nukleáris háború pusztítása, a második a túlnépesedés fenyegetése, a harmadik a tétlen kényelem kora.” Ez alighanem korunk legmeghökkentőbb, legfontosabb és rohamosan mind aktuálisabbá váló próféciája! Mindinkább oly korban élünk – oda degenerálódunk, hogy az anyagi és szellemi kényelem iránti igény valójában minden megfontolás és gátlás nélkül felülírja az élet fenntartásához szükséges erőforrások megóvását, azok felélésének megakadályozását, a tudomány pedig az üzleti érdekek szolgálatában segíti ezeknek az igényeknek a kielégítését, sőt, további üzleti lehetőségeket teremtő újabbak ébresztését. Lelkiismeretes tudósoknak köszönhetően ugyan az írás már ott sötétlik a falon – „megmérettél és ön- és közveszélyesen kapzsinak, mohónak találtattál” –, ám mind többen már csak a (nyílt vagy burkolt) reklámok és a celebhíradók sziréndalára figyelnek, akik pedig még tudnak olvasni, azok is tehetetlenek az életterünket a profitjukért, uralmuk fenntartásáért leromboló, bennünket is annak felélésére készítő hatalmasságokkal szemben. Vajon mekkorát téved, aki ebben véli látni ma a tudomány legvalódibb, legtitkosabb anarchiáját?

Dr. Osman Péter

Peter Groves: A Dictionary of Intellectual Property Law (A szellemi tulajdon jogának értelmező szótára). Edward Elgar, 2011; ISBN 978 1 84980 777 7

„Innovációs fejlesztőmunkát folytatni, vagy ilyen eredmények hasznosítását végezni anélkül, hogy előzetesen már megbizonyosodnánk arról, hogy ezzel nem sértjük másoknak a szellemi vagyonukhoz fűződő jogait, épp oly ostobaság, mint olajat kutatni, illetve termelni olyan területen, amelynek nem tisztáztuk a tulajdoni hovatartozását” – ősrégi alapelve az iparjogvédelemnek. Ostoba az is, aki kétli ennek igazát, és nagyon drágán fizethet meg e tévedésért, akárcsak az, aki tudatlanságból nem számol a szellemi tulajdon jogi oltalmával.

Tudni kell azonban azt is, hogy – amint szinte minden erősen fejlett szakterületnek – a szellemi tulajdon jogának is megvan a maga sajátos fogalomrendszere és kifejezőkészlete. Ezek a szakterület szerves fejlődésének termékei, s ahogyan az folyamatosan együtt fejlődik az étellel, a szabályozandó területekkel, ügyletekkel és tárgyakkal, ahogy reagál a változásokra, az új fejleményekre, úgy bővül, változik ez a fogalomrendszer és kifejezőkészlet is. Ismerete nélkülözhetetlen mindenkinek, aki akár csak tájékozódni akar e területen, megismerni annak szabályait, és megtudni, milyen lehetőségeket kínálhatnak neki azok, és milyen korlátokat állítanak tevékenysége útjába.

A tudás tehát, amelyet e kötet kínál, mindenkinek kell, akinek szellemi tulajdon birtoklásával, hasznosításával, megszerzésével, eladásával, vállalkozásba vitelével kapcsolatos ügye lehet. Kiszolgáltatottá válik, ha azt úgy adja mások kezére, hogy maga nem képes pontosan érteni, követni a történéseket, hogy érdekei szerint irányíthassa azokat.

Ahogy az ember nyelvet tanul, úgy kell megtanulnia még a saját anyanyelvén is az ilyen „szaknyelveket”. Vészesen rossz úton jár és – akár szó szerint is – csúnyán ráfizethet, aki ezt elkerülni igyekszik, s helyette megpróbál találgatni a jelentést illetően, vagy éppen összerakni azt a szavak máshonnan ismert jelentéséből. Az egyik igen veszélyes csapda éppen abban áll, hogy az egyes szakterületek, így a szellemi tulajdon joga is, olykor merőben más jelentéssel használnak jól ismert kifejezéseket, mint amellyel azokat a köznyelvből vagy éppen más szakterületről ismerjük.

Az idegen nyelvek tanulására ugyanez érvényes. Azokban is többé-kevésbé önálló enk-lávék az egyes szakterületek szókinccsei. Hogy ez mennyire így van, arra jellemző, hogy az angol anyanyelvű Groves írja erről az angol nyelvű értelmező szótárról: „a szellemi tulajdon univerzuma tele van nehezen megfogható kifejezésekkel, és értenünk kell azokat, mert a szellemi tulajdon megkerülhetetlen”.

Ez a kötet, amely ezernél több kifejezés részletes magyarázatát adja, segít ezek megértésében. A magyarázat itt gyakorta magában foglal szellemes értékeléseket, megjegyzéseket, másoktól vett idézeteket és hivatkozásokat a tárgyhoz tartozó jogesetekre is. A *Goodwill* szócikk pl. így kezdődik: „Stanley Berwin (neves brit jogász, a jövedelem szerint mérve a 19. legnagyobb brit jogi cég alapítója – Osman P.) szerint 'A cégek immateriális vagyonának része, amelyet évekbe kerülhet felépíteni, és percekbe megsemmisíteni.' P. Gerber (rang,

pozíció, ügy, amelyben ezt írta, megadva) szerint: „Egy nehezen megragadható elegy, amely tartalmaz személyes jó hírnevet, egy hely jó hírét, névhez vagy elismertséghez kötődő goodwillt és – tovább ködösíteni a kérdést – a könyvszakértők által alkalmazott, valamelyest metafizikai jelentést, akik a goodwill jelentésébe halmoznak bele minden lehetséges jövőbeli nyereséget, amelyek másként meg nem határozható vagyonelemekből származnak.” [Igen, a szavak, kifejezések szakmánként eltérő jelentéstartalma. A goodwillt először a marketing hozta be a gazdasági élet szókincsébe. Ott a cégnek a kedvező piaci közmegítéléséből táplálkozó vonzerejét jelenti, amely kivetül az árucikkeire is, növelve azok kelendőségét. S azok a fránya könyvszakértők. Veszik a cég piaci értékét (ami elsősorban tőzsdén jegyzett cégeknél állapítható meg), kivonják belőle a cég materiális vagyonának és pénzeszközeinek könyv szerinti értékét, s ha a maradék pozitív, akkor – mi a csoda lehet ez?? – látják, hogy ez jó, akkor pedig megfelelő megnevezéssel be kell illeszteni a rendszerbe. Ezért könyvszakértői nyelven ezt a többletet nevezik a goodwill értékének, s így illesztik be a cég mérlegébe.]

A mindig tökéletesen korrekt – nem melleleg a világelsőik közé tartozó – kiadó ajánlójából idézve: „ez a könyv az első referenciapontként szolgálhat a szellemi tulajdon terminológiájának megértésében. Különösen hasznos lehet a szakma gyakorlóinak, ha olyan kifejezésekkel találkozhatnak, amelyeket addig még nem láttak, s amelyeknek érteniük kell a tényleges jelentését és meghatározását. Hasonlóképpen hasznára van azoknak is, akik még tanulják a szakmát, hiszen segítséget nyújt a nekik még idegen terminológia megismerésében.”

A kiadó idéz néhány, megnevezett szakembertől származó értékelést is. Íme kettő közülük.

„Ragyogó munka. Szellemi tulajdonnal foglalkozó jogviták hivatásos résztvevőjeként azt kérdelem: 'Miért nem alkották meg már korábban is? Vajon az alkotó ötlet hiányzott hozzá, vagy senkiben nem volt meg az a szorgalom és az az elmélyült felkészültség, amellyel Peter Groves kimunkálta?' Ám most itt van, és mi azon álmélkodunk, hogyan is lehettünk meg eddig nélküle.”

„Az ilyen műveket illető tapasztalatom szerint e könyv egyedülálló: kimagasló információértékű, stílusa könnyen érthető, előadásmódja világos, és végtelenül szórakoztató! A szerző igen messzire és széles körben hatol a tárgyba, hogy nagyon hasznos gyűjteményét állítsa össze a rövid meghatározásoknak és értelmezéseknek, s átfogja ezzel ezt az igen kiterjedt témakört. Groves a humort is felhasználja, hogy segítse az olvasót megismerni a neki ismeretlen kifejezésekkel, s ezt a technikát mások is követhetnék. Műve kiemelkedő hozzájárulás egy komplex jogi tárgykör megértéséhez. Böven megéri az árát bármely nagyobb közkönyvtár, joggal, műszaki alkotásokkal, üzleti kérdésekkel, kereskedelemmel és alkotóművészetekkel is foglalkozó felsőoktatási könyvtár számára, és kötelező tétel minden jogi könyvtárnak.”

Dr. Osman Péter

Richard L. Brandt: Egyetlen kattintás. Jeff Bezos és az Amazon.com felemelkedése. HVG Könyvek, 2012; ISBN: 978-963-304-081-2

A XXI. század merőben új világát, amelyben a legfőbb termelőerővé mindinkább az innovációs képesség válik, nagyrészt az olyan cégek teremtették/teremtik meg és alakítják, mint például a Microsoft, az Apple, a Google, a társadalompolitikában robbanásszerűen növekvő jelentőségű Facebook, s a csúcstechnológiás (kis)kereskedelem új paradigmáját létrehozó Amazon.com. Alapítóiak olyan hittel, elszántsággal, s majdnem olyan vakmerőséggel vágtak neki a számítástechnika és az infokommunikáció alkotta új globális térben rejlő lehetőségek feltárásának, mint a hajdani nagy felfedezők (igaz, szó szerint a bőrüket nem kellett kockáztatniuk, és hódításaikhoz nem tapad vér, legalábbis szó szerint nem). Az általuk meghódított új világok gazdagsága pedig vetekszik a hajdaniakéval. E szinte mindenre kiterjedő (korszak)váltás krónikásai közé pedig felsorakoznak az e cégek történetét feltáró és megörökítő írók.

Brandt elismert újságíró, több mint húsz éve publikál a Szilícium-völgy innovatív szerepéről – írja a szerzőről a kiadó kissé szűkszavú ajánlójában. Sokkal informatívabb bemutatkozását találjuk a GooglePlus-on. Utóbbi szerint könyvek szerzője, „újságírásból gyógyuló” egyén (recovering journalist) és ács. Ottani bemutatkozása hosszan sorolja szakmai kitüntetéseit, köztük a Massachusetts Institute of Technology „Knight Science Journalism Fellowships” díját, amelyet a szakmai pályájuk közepén járó újságírók nyerhetnek el, akik kiemelkedő szakmai kiválóságot mutatnak és hosszú távú elkötelezettséget e foglalkozásukhoz; továbbá az 1848-ban alapított American Association for the Advancement of Science „Science Journalism Fellowship” díját. „Ebben a könyvében – írja a kiadó ajánlója – Bezossal, valamint versenytársaival és kollégáival készített interjúk alapján hitelesen tárja fel az Amazon sikerének titkát, és ábrázolja Bezos rendkívüli személyiségét és vezetői képességét.” S a könyvből megtudjuk, hogy az Amazon sikerében nincs semmi különleges titok, viszont annál több benne a rendkívüli teljesítmény. Jól érzékelteti ezt a könyv hátsó borítóján szereplő Bezos-idézet: „Elsőként lépj a piacra, a legjobb szolgáltatást nyújtsd, és mindig egy lépéssel a konkurencia előtt járj.” Pofonegyszerű, ugyebár, csak éppen kegyetlenül nehéz tartósan megvalósítani.

„A feltalálásnak az a titka, hogy nagyjából egyszerre kell konoknak és rugalmasnak lenned. Persze az a lényeg, hogy tudd, melyikre van éppen szükség” – Jeff Bezos. / „Dolgozz keményen, szórakozz, és csinálj történelmet!” – az Amazon mottója. / „Élénk elme, a siker hajszolása és a szinte abszurdításba hajló makacsság. Mindezek a született vállalkozó biztos jelei.” / „A Szilícium-völgy mantrája szerint kísérletezz, tartsd meg azt, ami működik, és dobd el azt, ami nem. A lényeg, hogy tudd felismerni a különbséget.” / „Ha elérjük, hogy a konkurensaink ránk figyeljenek, miközben mi a vevőinkre összpontosítunk, akkor a végén mi járunk jól” – Jeff Bezos. / „Mélységesen törődnünk illik a vevőkkel, feltéve, hogy képesek vagyunk ezt hihetetlen sebességgel megtenni” – az Amazon egyik ügyfélszolgálati alkalma-

zottja (s a szavakban ott rejtőzik az a kegyetlen teljesítménykényszer is, amellyel az Amazon az embereit dolgoztatja, s amelyről Brandt érzékletes képet ad. – Osman P.) / „Ha akad egy-egy elégedetlen vevő, azonnal előjön egy sor másik, aki a hozzászólásában jelzi, hogy neki nem volt ilyen gondja. A szóbeszéd hatása roppant erős” – Jeff Bezos. (Ez már a mai kor, az internetes honlapok, véleménycsere-fórumok terepe. És ebben az a sajátos, hogy az Amazon sikere egyértelműen Bezost igazolja, miközben a marketing korábban azzal számolt, hogy az emberek nagyságrenddel többször, szélesebb körben adnak hangot az elégedetlenségüknek, mint az elégedettségüknek. Bezos szavai azt jelzik, hogy az Amazon képes a szolgálataival elkötelezett híveivé tenni az ügyfeleit – Osman P.) / „Az emailnek van valami mágikus képessége, amely kikapcsolja az emberekben az udvariasság génjét. Nagyon őszinte visszajelzéseket kapunk, amelyek egészen pontosan megmondják, mit kéne javítanunk a szolgáltatásunkon” – Jeff Bezos. / „Éppen a részletekre való odafigyelés tette sikeressé az Amazont. Jeff Bezos bármit megtesz, ami csak eszébe jut, hogy könnyebbé tegye az oldal használatát. Ebben csak annyi a zseniális, hogy Bezosnak jutott eszébe először.” (Amint oly sok sikeres találmány, innováció esetében is rácsodálkozunk: erre eddig miért nem jött rá senki?? – Osman P.) / „Ahhoz, hogy kilencszer nagyobb legyél a legerősebb riválisodnál, valójában elég 10%-kal jobbnak lenned” – Jeff Bezos, 1998-ban. / „Azt hiszem, az Amazon.com legalább annyit tud az e-kereskedelemtől, mint bármely más cég, de fogadni merek, hogy csak 2%-át tudjuk annak, amit tíz év múlva tudni fogunk” – Bezos, 1998-ban. / „Kizártnak tartom, hogy majd nyolcvanévesen azon bánkódjak, hogy 1994-ben az év közepén otthagytam a Wall-Street-i prémiumot (vagyis egy jól fizető munkát – Osman P.). Nem is fogok emlékezni rá. De mindig is tudtam, arra viszont van esély, hogy nagyon megbánjam, ha nem veszek részt ebben az internet dologban, amelyben szenvedélyesen hittem. És azt is tudtam, hogy amiatt nem fogok bánkódni, ha megkísérlem, és kudarcot vallok” – Jeff Bezos. / „Most, hogy megvolt az új cég ötlete, és tudta, hogy az internet révén valószínűleg képes a működtetésére, nekilátott cége felépítésének. Először is találnia kellett néhány segítőt. Szerencsére az üzleti években töltött évek alatt olyan kapcsolatokra tett szert, hogy könnyen megtalálta a megfelelő embereket. Ami pedig még ennél is fontosabb: *együtt benne Muhammad Ali önbizalma, John Kennedy lelkesedése és Thomas Edison esze. Mindene megvolt, ami kellett ahhoz, hogy rábeszéljen másokat a merész küldetéséhez való csatlakozásra.*” (Kiemelés e sorok szerzőjétől.) / „Jeff filozófiájából fakadóan inkább a legtehetségesebbeket vette fel, mint a legtapasztaltabbakat. Elvégre valami újat próbáltak létrehozni, és egy régebbi szoftverrel szerzett tapasztalat inkább jelentett hátrányt, mint segítséget. Ezt a filozófiát vallja számos szilícium-völgybeli startup cég, miszerint a legjobbak azok, akik nem tudják, hogy vannak dolgok, amiket ’nem lehet megcsinálni’, így tehát ki fogják találni a módját, hogy megcsinálják. Bezos is erősen hisz ebben a filozófiában.” („Egy újszülöttnak minden vicc új” – az iparjogvédelem régóta ismeri a téves előítélet leküzdésének gyakran kiemelkedő eredményekre vezető jelentőségét. Íme annak az előnye, ha a téves előítéletet nem is ismerjük – Osman P.) / „Bezosa jellemző volt mindig is, hogy hajlandó bármely forrásból származó új ötletet

megvalósítani.” / „Az Amazon.com rendszere segített Bezosnak elérni a jó vásárlási élmény biztosítására irányuló célját. Tudta, hogy ez a megközelítés a cég sikerének kulcsa.” / „Egy jó honlapnak úgy kell kihasználnia a számítógépes és internetes technológiákat, hogy olyasmit tegyen lehetővé, amit a fizikailag létező boltokban nem lehet megcsinálni. Bezos úgy gondolkodott, hogy ha a vevő ugyanazt a szolgáltatást eléri a boltban is, miért váltana át egy városnak és néha ijesztőnek is látszó új médiára?” / „Ha rövid és középtávon sikeres akarsz lenni, csakis olyat szabad csinálnod, ami hihetetlenül nagy hozzáadott értéket ad a vevőnek a hagyományos eljárásokhoz képest. Ami lényegében annyit tesz, hogy egyelőre csak olyasmit kell csinálnod online, ami másképp lehetetlen” – Jeff Bezos. / „Bezos egyik mottója az volt, hogy minden újonnan szerződött munkatárs magasabbra teszi a lécet a következő számára, így összességében egyre tehetségesebb emberek kerülnek hozzánk” – az Amazon egyik alkalmazottja. / „Bezos így fogalmazta meg ezt a filozófiát: öt évvel a felvétele után az alkalmazott úgy fog gondolkodni: 'szerencsém volt, hogy akkor vettek fel, mert most már nem vennének fel.'” / „Stratégiánk, hogy az elektronikus kereskedelem úti céljává váljunk. Azt akarjuk, hogy ha valaki bármit is venne online, hozzánk jöjjön, még akkor is, ha olyasmiről van szó, amit nem tartunk készleten. Könnyebbé szeretnénk tenni az emberek számára mindazon dolgok megtalálását és felfedezését, amelyeket online vásárolnának meg, még ha nem is mi árusítjuk azokat” – Jeff Bezos. / „Az online kereskedelem hatalmas terület. Nem következhet be, hogy egyetlen cég dominálja a teljes piacot. Lesz viszont piacvezető, és világos, hogy mi minden piacon vezető szerepre törekszünk, ahová csak belépünk” – Jeff Bezos. / „Piacvezetővé úgy lehet válni, hogy rögeszmésen a vásárlói élményre fókuszálunk. Ennek köszönhetjük, hogy a könyvek területén kilencszer nagyobbak vagyunk a legközelebbi vetélytársunknál” – Jeff Bezos. / „Egyszerűen élvezem az Amazont. Mániám a változás, és el sem tudok képzelni gyorsabban változó környezetet, mint az internet általában, és az Amazon konkrétan” – Jeff Bezos. / „A könyveknek remek ötszáz évük volt. De most eljött a változás ideje” – az e-könyvek felé forduló Bezos. / „A könyvnél semmi sem lehet könnyebb, így hát olyasmit kell elérhetővé tenni, amit egy könyvvel nem lehet, például a folyamatos szótározás, a betűtípus változtatása és a tartalom 60 mp-en belüli vezeték nélküli elérhetősege. Valami olyasmit kell létrehoznunk, ami jobb a fizikailag létező könyvnél” – Jeff Bezos (láttuk, ugyanezzel a filozófiával fogott bele az online kereskedelembé – Osman P.). / „Ha ez így folytatódna, nincs messze az az idő, amikor az Amazon szinte a teljes bevételt megkaparintja, amelyen jelenleg a szerző, a kiadó, a terjesztő, a nyomda és a többi érintett osztozik” – az Hachette Livre vezérigazgatója a könyvkiadásról és -kereskedelemlről. / „Megremeg a térdem, ha vevőmániás céget látok” – Jeff Bezos – idézetek a könyvből.

Amit Bezos az Amazonban létrehozott, az nem sokkal korábban még legfeljebb a tudományos fantasztikus irodalom világába tartozhatott volna: egy, a végtelenhez konvergáló palettájú, mindenki számára, mindenhol, a legkisebb ügylettel is elérhető kereskedő világ-cég, amelyet szinte teljesen az infokommunikáció virtuális terében építettek fel. „Amiben Bezos igazán ragyogó sikert ért el, az a remek online élmény, minimális emberi interakci-

óval. A honlap legyen egyszerű, gyors és ösztönösen kiismerhető. Sosem látott mennyiségű könyvet kell kínálnia a lehető legalacsonyabb áron, és gyorsan le kell szállítani a megrendeléseket. Mindehhez problémamentes működésnek kell társulnia, hogy a látogató elégedetten távozzon a honlapról” – írja Brandt. S olvashatjuk: az a kulcsszó, hogy „a lehető legalacsonyabb áron”, meghatározta a cég foglalkoztatás- és üzletpolitikáját is. Egyik sem éppen a kíméletesség csúcsa... Másrészt, „A cég indulásától egészen a mai napig Bezos mindig is fanatikusan igyekezett akár csak egyetlen százalékkal is fokozatosan növelni az Amazon.com hasznosságát (ami itt a vevők számára megnyilvánuló hasznosságot jelenti – Osman P.). Sokszor olyan apróságokról szól ez, mint az egykattintásos rendelés vagy a később bevezetett egyetlen kattintással elérhető szolgáltatás, amellyel ajándékként lehetett megjelölni és csomagoltatni a terméket. Bezos nagy örömmel vezet be új szabályokat, ha azok a vevő előnyére szolgálnak.”

Az egymást követő innovációk persze érdekeket is sérthetnek, miközben a célközönség elégedettségére szolgálnak, vagy éppen a cég érdekeit juttatják érvényre. 2001-ben bevezették a „Nézz bele” funkciót, „ám nem mindegyik kiadónak vagy szerzőnek tetszik a gondolat, hogy bele lehessen olvasni a könyvébe vásárlás előtt”. (Ami ugyan ésszerűtlen húzódozás, legalábbis ha a könyv kiállja az ilyen próbát.) Két évvel később Bezos bevezette a „Keress a könyvben” funkciót, ami lehetővé tette az olvasóknak, hogy az őket érdeklő témákba úgy nézzenek bele, hogy egy centet sem kell fizetniük. Sem a kiadónak, sem az Amazonnak nem származik belőle bevétele, ám ennek nyomán a böngészők egy része mégis megvásárolja az adott könyvet vagy másokat. Különös figyelmet érdemel viszont e hasábokon a következő: „A legtöbb vitát a 1-Click szabadalom gerjesztette, több mint egy évtizedig elhúzódott. Az ok: tilos bárki másnak elhelyezni egy egyetlen kattintással járó opciót a saját honlapján, hacsak nem akar jogdíjat fizetni az Amazonnak. A szabadalom eléggé tágan volt megfogalmazva ahhoz, hogy megakadályozza a versenytársakat nemcsak a számítógépes kódok másolásában, hanem az egyetlen kattintásos funkció bevezetésében is, módszertől függetlenül. Egyszerűen nincs sokféle mód a funkció bevezetésére, ráadásul egyik sem eléggé egyedi ahhoz, hogy ne sértse meg a szabadalmat.” Brandt hosszú és érdekes áttekintést ad az így kialakult háború történetéről, s Bezos további, hasonló ügyeiről. Stratégiája ezekben, Brandt összegzésével: „Mindig helyezd előtérbe a vevőt, még akkor is, ha ez látszólag jövedelemcsökkentő döntéssel jár! Hosszú távon nyertes ez a stratégia. Ahhoz pedig, hogy előnyt szerezz az ilyen döntésekből, a jövőre gondolj, ne a jelenre. Még akkor is, ha az a jövő évek múlva következik be (például, megelőzve a felhasználó mozdulatait követni képes számítógépeket és más eszközöket, az Amazon.com szabadalmi bejelentést tett 'Mozgások felismerése beviteli mechanizmusként' tárgyban, testmozgással történő vásárlásra – Osman P.), már maga az ötlet felvetése gyorsabban hozhatja el azt. (Ami persze a cégnek csak akkor jó, ha nem a versenytársainak ad így hasznos tippeket. Ezért lehet hasznos elővágás az említett szabadalmi bejelentés is – Osman P.) Lehet, hogy a konkurensid utálni fognak érte, de a vevőknek imponálni fog, vagy legalábbis jól szórakoznak rajta.” És „Az innovációknak

és az új szabadalmaknak sosem lesz vége az Amazonnál. 2010 decemberében kiszivárgott a híre egy olyan új rendszerről szóló szabadalomnak, amely lehetővé teszi az Amazonon keresztül kapott ajándékok visszaküldését még a megérkezésük előtt. Ha Mildred néni megvan az a rossz szokása, hogy kéretlen ajándékokat küldözget, a honlap tartalmazni fog egy lehetőséget 'a Mildred nénitől kapott összes ajándék konvertálására'. A rendszernek köszönhetően a címzett értesülést szerezhet arról, hogy rokona ajándékkal akarja meglepni, és még a leszállítás előtt becserélheti valami kívánatosabbra. A rendszerhez még 'ajándékkonvertáló varázsló' is tartozik."

Egy igencsak meglepő másik szabadalomról is beszámol a könyv. Egy olvasó arra kért engedélyt az Amazontól, hogy a saját honlapján megjelenő recenziói hivatkozhatnak az Amazonon a szóban forgó könyvekre (nyilvánvalóan hiperlinkkel), s így azokat az érdeklődők azonnal meg is vásárolhassák. „Bezós felismerte, hogy ez nagy lendületet adhatna a cégnek. Így létrehozott egy Társulási Programot, amelynek keretében megkértek cégeket és más szervezeteket, hogy hivatkozzanak az Amazon adatbázisában található könyvekre. Amennyiben valaki rákattintott erre a hivatkozásra, és megvásárolt egy könyvet az Amazonon, a társult honlap 5-15%-os jutalékban részesült. Az elért bevételen túl ez a program nagyban hozzájárult az Amazon hírnevének terjedéséhez, olyan honlapként híresült el, amelyen bármely téma rajongója megtalálhatja a keresett könyvet. ... 1998-ban ezt Bezós úgy jellemezte, mint 'az egyik leginnovatívabb dolog, amit valaha csináltunk'. A Társulási Program ötletét szabadalmaztatta is az Amazon."

Tudjuk, abban a háborúban, amelyet szelíden piaci versenynek neveznek, a cégek üzleti titkainak megszerzésére létezik egy meglehetősen egyszerű módszer: átcsábítani azokat a kulcsfontosságú alkalmazottakat, akik a „fejükben hozzák magukkal” ezeket a titkokat. A modern időkben igen súlyos (munka)jogi kérdés az ez ellen való védekezés, hiszen itt ütköznek az immateriális vagyon jogi védelmének, másrészt pedig a szabad munkavállaláshoz való jognak a szempontjai. Amikor Bezós, az Amazon tevékenységének további fejlesztéseként hozzálátott a lehető legjobb logisztikai rendszer kialakításához, „a világ leghatékonyabb csúcskategóriás terjesztőközpontjait akarta létrehozni, és ehhez elkezdte felvenni a megfelelő személyzetet. Az egyik cég, ahol körülnézett, a Wal-Mart volt, amely köztudottan rendelkezett számítógépes disztribúciós központokkal. A Wal-Mart vezetői 1998 október 16-án keresetet nyújtottak be az Amazon ellen, amiért a disztribúciós központjaikkal kapcsolatos üzleti titkokat ismerő vezetőket csábított el, és azt állították, hogy az Amazon el akarja lopni ezeket a titkokat. A kereset állítása szerint az Amazon 'gazdasági károkat' okozott nekik. A kereset nagy részét elvetették, így a következő év januárjában benyújtottak egy újabbat, amelyben megneveztek 15, az Amazon által átvett alkalmazottat. A keresetbe bevonták az Amazon kockázati befektetőjét is. ... Bezós rávetette magát az ügyre. Keresni kezdte az Amazon adatbázisában a Wal-Mart-ról szóló könyveket, és hármát meg is vásárolt. Ezekben rátalált a céget alapító Sam Walton megjegyzéseire, miszerint kifejezetten szeretett konkurensoktól átcsábítani munkatársakat. Ezt az információt Bezós felhasználta az Amazon bírósági irataiban.

A következő év áprilisában a cégek megegyeztek peren kívül...” („Si tacuisses, philosophus mansisses!” azaz „ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna” mondhatnók, ami itt Walton esetében nem az ostobaság felfedésére, hanem a felesleges locsogásra utal.)

HR (leánykori nevén személyzeti)-politika: „Bezosnak sikerült mindig a legjobbakat felvennie. Az új munkatársak felvételi folyamata keménységben vetekedett a részecskefizikai doktorátus szóbeli vizsgájával. Minden jelölt előbb több munkatársnál járt interjún, majd Jeffhez került, aki alaposan kikérdezte az interjúkat készítőket is. Bonyolult táblázatokat rajzolt fel egy táblára a jelölt minősítésére, és csak azokat vette fel, akikkel szemben a legapróbb kétség sem merült fel. Előnyben részesítette azokat, akiknek a munkán kívül volt más érdeklődési területük és különleges tehetségük. 'Ha keményen és sokáig kell dolgoznod, olyan emberekkel szereted körbevenni magadat, akik érdekes és jó társaságnak bizonyulnak.' – mondta. De okosnak is kellett lenniük.”

A hagyományos vállalatok több évszázados szerves fejlődés során alakultak ki a hozzájuk alkalmazkodó vezetési módszerekkel együtt. Még az innovációkra támaszkodó ilyen cégek is nagyjában-egészében jól ismert terepen működtek. A csúcstechnológiás számítástechnika és infokommunikáció korszaka abszolút minőségi változást hozott ebben: Steve Jobsnak, Bezosnak, a Google alapítóinak és társaiknak nemcsak ismeretlen tartományokat kellett meghódítaniuk cégeikkel, hanem nagyrészt létre is kellett hozniuk az addig nem is létező új üzleti terepeket – s mindezt úgy, hogy lényegében a nulláról indulva ehhez fejlesztették, alakították magát a céget is. Így terjeszkedett Jobs az Apple-lel a számítástechnikától a mind újabb alkalmazások, pl. az online zenekereskedelem, a mozifilmkészítés felé, Sergey Brin és Larry Page a Google rohamosan bővülő szolgáltatásaival, és így építette cégét Bezos is szó szerint világnagysággá.

Rendkívüli teljesítmény elérése rendkívüli vezetőt kíván. Háborgó tengeren a kapitány a hajóján valóban Isten után az első. Ilyen Bezos az Amazon parancsnoki hídján, és Brandt róla szóló jellemzése nagyon is emlékeztet korunk egy másik kiemelkedő konkvisztádjára, Steve Jobsra (Apple). „Akik valaha is együtt dolgoztak Bezossal, nagyon különböző nézeteket vallanak vezetői erősségeiről és gyengeségeiről. Nem mindig 'kedves' vezérigazgató. Tud inspirálni és dédelgetni, de idegesíteni és lehordani is. Átlátja az egészet, de hajlamos a kézi vezérlésre. Bizarr, zseniális és igényes. Mindannyian úgy vélik, hogy igazi vizionárius (Jobs jellemzésének is ez az egyik legfontosabb eleme – Osman P.), aki tudja, hogyan kell felépíteni egy tartósan fennmaradó céget. 'Jeff kétségtelenül briliáns üzletember, aki világosan látja, merre akarja vinni a céget – írta Brandtnak az Amazon első alkalmazottja. Ám ugyanakkor sokat követelő mikromenedzser, akivel roppant nehéz együtt dolgozni.'” Brandt egy egész fejezetet szentel a kérdésnek: „de milyen vezető is Bezos?” Lezárásként egy vonást emelünk ki Bezos jellemzéséből, amelyet ugyan Brandt így nem fogalmaz meg, de ott van az egész könyvében, s még izgalmasabbá teszi a történetet: *utánozhatatlan*.

Dr. Osman Péter